
EL DIA DE SANT MARC I L'APLEC DE PINÓS VISTOS PER JOSEP M. VILARMAU

Dues celebracions conegudes des del 1648

Pere Mestre i Boix
Francesc Xavier Cortada i Jordà

Lluçanès, abril de 2024

© del text: F. Xavier Cortada i Jordà i Pere Mestre i Boix.

© de les imatges: els seus autors o actuals propietaris, que ja anotem a cada fotografia.

Fotografia de la portada: Processó de Sant Marc a Santa Maria de Pinós, 1959 (Arxiu Municipal de Santa Maria de Merlès).

Disseny portades: Pla-Valldaura.

Supervisió del text: Lluís Vila i Vilalta.

ÍNDEX

Les processons del dia de Sant Marc	pàgina 3
La processó que va de Sant Martí de Merlès a Nostra Senyora de Pinós ja està documentada des de l'any 1648	4
El dia de Sant Marc a les valls de Merlès i de Pinós a primers del s. XX	5
Història de Nostra Senyora de Pinós: d'església a santuari	7
L'època medieval	7
Sortida d'una època de decadència (s. XVII)	8
L'esplendor del santuari (s. XVIII)	9
Temps de les grans reformes arquitectòniques (s. XIX)	10
La Mare de Déu de Pinós	13
Els exvots i els goigs a llaor de Nostra Senyora de Pinós	14
Romiatge de Merlès a Pinós que es fa per la diada de Sant Marc	17
L'Aplec de Pinós	21
Algunes apreciacions de les narracions de Vilarmau, entre la devoció i la tradició	24
Agraïments	30
Arxius i abreviatures	31

EL DIA DE SANT MARC I L'APLEC DE NOSTRA SENYORA DE PINÓS

Les processons del dia de Sant Marc

Sant Marc és el patró dels sabaters, el gremi més antic de Catalunya, segons Joan Amades. Aquest folklorista ens diu que un dels privilegis que tenia el patró d'aquesta confraria era el d'ocupar el primer lloc entre l'element gremial que concorria a la processó de Corpus de Barcelona i la bandera dels sabaters era la primera de totes les que desfilaven a la processó.

Tanmateix, a Sant Marc no només se'l coneix com a patró dels sabaters, ja que la tradició, segons el mateix Amades, ens diu que *"abans les llagostes i altres plagues del camp eren grosses com una testa de cavall i que agafaven i portaven pedres molt voluminoses amb tota facilitat. Destruïen els conreus, aterraven les collites i mataven les persones a desdir. Sant Marc les va reduir a llur mida actual i els va fer perdre el braó i la força. Així va salvar la humanitat i els camps de la fúria de les feristes del bosc. En agraïment, foren instituïdes les tres processons que encara avui se celebren... l'una tenia per finalitat preservar les herbes; l'altra, els grans i cereals, i l'altra, els fruits i la vinya."*¹

Si tenim en compte tots els privilegis atribuïts al sant, no és d'estranyar que els pagesos i feligresos dels segles passats, arribat el dia de Sant Marc, es concentrassin al redós de l'església i oferissin la corresponent processó en pro dels atributs i beneficis que obtindrien del seu sant benefactor.

En un primer moment s'atribuïa al sant la seva protecció per a malalties o pestes que podien produir les plagues d'insectes, més tard aquests atributs van anar canviant i les pregàries en les processons podien ser per demanar la pluja en cas de sequera o que aquesta es convertís en una gran tempesta. En aquest últim cas, potser hi intervenia directament el capellà des del comunidor de cada parròquia i, després, es feia la consegüent processó d'agraïment.

En moltes poblacions de Catalunya, aquestes processons es van anar fent més populars i concorregudes, fins al punt que si en un primer moment la processó recorria l'entorn més proper de l'església parroquial, o bé s'arribava fins a alguna creu de terme o als primers camps, amb els anys es van fer tan populars que fins i tot s'arribava a alguna ermita, santuari o església on la feligresia hi tenia una forta devoció.² En el transcurs d'aquestes processons se solien cantar les lletanies dels sants, d'aquí que hom les conegués per aquest nom³.

A. Pladevall i J. M. Pons Guri, parlant de processons, ens diuen que *"són una manifestació típica de pietat... Moltes consuetes del segle XVII destinen un capítol a la descripció de les processons. En els costumaris dels llocs rurals, es dona molt de relleu al cicle de processons entre la Santa Creu de Maig i la de Setembre, en les quals s'arriba fins al padró o al comunidor a resar els quatre evangelis del ritual tarragoní. També són remarcables les tres processons de lletanies, els dies abans de l'Ascensió i la de sant Marc, que acostumaven a variar de ruta visitant creus de*

¹ AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. III, Barcelona, 1983 (pàg. 308).

² AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. III, Barcelona, 1983 (pàg. 309 i 310).

A Mura, per exemple, *"l'any 1500 va sofrir una epidèmia tan terrible que, segons consta en vells documents, de cada nou veïns en morien vuit... i van fer la prometença d'anar cada any els principals caps de casa, el dissabte següent al dia de Sant Marc, en processó fins al monestir de Montserrat."* A Bagà *"Al voltant de l'ermita de Sant Marc que s'aixeca en el cim del mateix nom del terme, per la vigília s'encenien tantes fogueres com cases de pagès hi havia dins el terme."* A Berga *"feien una solemne processó que es dirigia a l'ermita de la Mare de Déu de Queralt."* I així en podríem explicar força més casos.

³ AMADES, Joan. *Costumari català*. Vol. III, Barcelona, 1983 (pàg. 309).

"Les processons de les lletanies foren instituïdes, segons la veu popular, per matar els insectes i els paràsits que perjudiquen els conreus, i d'ací que llur celebració sigui qualificada de matar la cuca."

terme, capelles i santuaris de la rodalia... Algunes d'aquestes processons, en els llocs rurals, acabaven amb caritats fundades pels hisendats de la parròquia, en les quals es repartien en pa o coques algunes quarteres de blat assignades pel fundador o bé recollides entre els masos del veïnat".⁴

Josep Berga i Boix, *El Pelegrinatge*, 1914.

Aquests costums van fer que amb els anys s'arribessin a crear dites i refranys que es van anar estenent de poble en poble i de generació rere generació, fins a arribar als nostres dies. Qui de nosaltres no ha escoltat per boca dels avis o àvies, en funció de les múltiples variants de cada zona geogràfica, les dites següents:

«Per Sant Jordi,
espiga l'ordi;
per Sant Marc.
espiga el blat.»

«Sant Marc, santa Creu,
santa Bàrbara, no ens deixeu.
Santa Bàrbara va pel camp
amb tres núvols al davant:
un d'aigua, un de foc
i el de la Bona Mort⁵.»

La processó que va de Sant Martí de Merlès a Nostra Senyora de Pinós ja està documentada des de l'any 1648

El segle XVII en moltes poblacions de Catalunya, amb el costum d'anar des de la parròquia fins a l'ermita o santuari més proper, ens sembla interessant destacar el que passava justament en aquella època a la parròquia de Sant Martí de Merlès.

Una dada que ens sembla rellevant és la primera notícia que tenim de la processó que va de Sant Martí de Merlès fins a Nostra Senyora de Pinós. En la consuetud de Sant Martí de Merlès de l'any 1648, quan aquesta església era la parroquial de Sant Pau de Pinós, amb la sufragània de Nostra Senyora de Pinós, es diu que pel dia de Sant Marc, *“dita la missa major o antes, se fa processó en Sant Martí.”* Tanmateix, no queda clar que aquella processó anés des d'aquesta església fins a Nostra Senyora de Pinós, sinó més aviat que el seu recorregut seria pel voltant de

⁴ PLADEVALL, A. i PONS GURI, J. M. *II Congrés Litúrgic de Montserrat*, Particularismes catalans en els costumaris, 1967 (pàg. 132).

⁵ A Girona, sobre el portal de Sobreportes, hi ha la Verge de la Misericòrdia, avui coneguda amb el nom de la Bona Mort. Aquí representa el fet de donar serenitat, fortalesa i companyia, per quan arribi l'última hora, per tenir una “bona mort”.

l'església, potser fins al comunidor que hi havia al costat o bé a la creu de terme que hi havia uns metres més enllà, o potser per dins del cementiri que hi ha al costat de l'església.

Una altra notícia que ens dona aquesta mateixa consuetud i a continuació de la processó de Sant Marc, és la processó del dia dels Apòstols. La consuetud ens explica que el "*Dia dels Apòstols*⁶, se diu la missa matinal en Sant Martí, després se va en processó a Santa Maria de Pinós, on se diu missa privada, si ja no és que la processó de Santa Eulàlia de Pardines si trobe, que aleshores se diu missa cantada. Antes d'arribar a dita Nostra Senyora, passat lo Puig, se saluda a la Mare de Déu de Montserrat amb l'antífona Regina Coelli, amb són verset i oració i així mateix en la Creu de l'Ars, (se saluda) a Nostra Senyora de la Guàrdia"⁷.

Aquesta és la primera vegada que trobem informació de la processó de Sant Martí a Santa Maria de Pinós (1648), tot i que potser ja feia temps que se celebrava. La documentació ens explica que aleshores també s'hi concentraven els fidels de Santa Eulàlia de Pardines.

Hubert Salentin, *Pelegrins a la capella*, finals del segle XIX.

El dia de Sant Marc a les valls de Merlès i de Pinós a primers del s. XX

Podem traslladar-nos al 25 d'abril de l'any 1928, poc més o poc menys, quan en Vilarmau va veure i viure el romiatge que es feia des de Sant Martí de Merlès fins a Nostra Senyora de Pinós o de Ginebret, captant i narrant les seves impressions. Però també podríem traslladar-nos dos o tres segles enrere. És el dia de Sant Marc i fa pocs dies que hem entrat a la primavera, els conreus ja granegen tot ensenyant el fruit que donarà vida i abundor, primer el blat i l'espelta i més endavant, cap al final de l'estiu, la vinya i el blat de moro.

⁶ La tradició diu que el primer de maig, festa de Sant Felip i Sant Jaume Menor, és anomenat dia dels Apòstols. Hi ha una dita que diu: "*Si ha entrat maig o no ha entrat, els Apòstols diran la veritat*".

⁷ *Consuetud de Sant Martí de Merlès, 1648* (AEV, I-K-1, St. Martí de Merlès, 1648).

Si bé el bon temps i la ufanor de la natura aixeca els ànims i tot respira d'alegria, un cert temor perviu amb recança dia i nit en l'ànima de la gent. Ara tots els treballs i les suors esmerçats durant mesos pel pagès, estan exposats a les incontrolades forces de la natura: la sequera, les tempestes amb pedregada, també els insectes i les *cuques*⁸ perjudicials pels conreus i la llagosta que, en forma de plaga, pot arrasar els camps.

En poca estona es podia perdre l'anyada i deixar famílies senceres a la misèria, sense gens de gra per portar al molí, ni tan sols per sembrar la collita del proper any. La por era mítica i el risc massa gran per esperar abandonar-se a l'atzar. Calia doncs encomanar-se moltes vegades a la Mare de Déu i a tots els sants protectors. A partir del maig i fins bona part de l'estiu, començaven tot un seguit de manifestacions religioses, moltes d'elles hereves d'antigues tradicions paganes que l'església ha anat cristianitzant al llarg dels temps. Es deia que des del dia de la Santa Creu de Maig fins el dia de la Santa Creu de Setembre les bruixes estan deslligades i lliures per llençar vers els pobres pagesos els seus sortilegis i encants.

Santa Maria de Pinós, amb l'alzineta centenària, avui desapareguda (foto A. Bastardes, 1975).

Per molta gent, la imatge de la Verge és la protectora, la que pot arribar a ajudar en els moments més difícils de la vida, ja sigui per les collites i pedregades, ja sigui per qualsevol altra circumstància de salut i malaltia. Tal com diuen els primers goigs de Nostra Senyora de Pinós, això és el que experimentava la gent de Sant Pau de Pinós i Sant Martí de Merlès aquell dia 25 d'abril, acompanyats pels pagesos de les parròquies veïnes, com Sant Esteve de Vilaramó, Sant Miquel de Terradelles, Santa Maria de Gaià, Santa Maria de Merlès, Santa Eulàlia de Pardines... fins i tot s'hi concentrava la gent de Sant Martí de Puig-reig, on també tenen la influència de la riera de Merlès. Tothom era present a la gran esplanada de la serra de Pinós, davant de la petita església de Nostra Senyora de Pinós o de Ginebret, que és el nom de la masia del costat de l'església.

⁸ Maria Teresa Jordà Noguera, Prats de Lluçanès. "Abans, per Sant Pere Màrtir (29 d'abril), es deia una missa i es beneïa l'arc. Després es feia una processó que anava de l'església fins al capdamunt del carrer Major, ja a les afores del poble. Es demanava al sant màrtir protecció contra les pedregades i les plagues dels camps. Aquesta processó era coneguda popularment com la processó de les cuques". En altres indrets, com a Palafrugell, encara se celebra i es va en processó fins a l'església de Sant Sebastià.

Història de Nostra Senyora de Pinós: d'església a santuari.

L'època medieval

Si bé el topònim de Pinós, juntament amb el del castell de Merlès, apareix ja citat en un document de l'any 893, la procedència de la nissaga que va edificar el castell de Pinós és incerta⁹. Avui, d'aquesta petita fortalesa medieval, que també se la coneix amb el nom de torre de Ginebret o torre dels Moros, en queda ja ben poca cosa.

No obstant, tot sembla indicar que el petit poblament a l'entorn d'aquest castell va propiciar l'edificació d'una petita església en un lloc extraordinàriament privilegiat, el cim de la serra de Pinós. Les primeres notícies que tenim de l'existència d'una capella en aquest indret són de l'any 1085, llavors ja coneguda amb el nom de Santa Maria de Pinós¹⁰. Al cap d'una centúria, vers el 1170, "*quan el senyor del terme Guillem de Lluçà llegà tres sous per al temple*", a partir d'aquell moment la verge resident a la serra de Pinós ja gaudia d'una fervorosa devoció per part dels habitants de la contrada, que sovint l'obsequiaven amb piadoses deixes.¹¹

No sabem si amb anterioritat al segle XI hi havia hagut en aquell lloc alguna altra esglesiola o edificació. Aquesta església, construïda molt probablement a la segona meitat del segle XI, arquitectònicament obeeix a la tipologia d'estil romànic d'influència llombarda, amb molta semblança a altres esglésies que durant aquesta centúria anaven cristianitzant el territori.

Detall de l'absis de Santa Maria de Pinós (foto A. Bastardes, 1975).

Des dels seus inicis, Santa Maria de Pinós estava vinculada com a sufragània a Sant Pau de Pinós, que n'era la parroquial, fins que entre els anys 1154 i el 1331 aquesta va perdre la categoria parroquial i fou unida a Sant Martí de Merlès, juntament amb Santa Maria de Pinós, tot i que eren els obrers de Sant Pau els que tenien cura de l'edifici i els ornaments de Santa Maria. Això va durar fins l'any 1778, quan Sant Pau de Pinós torna a recuperar la categoria parroquial, juntament amb la seva sufragània de Santa Maria de Pinós. Sembla que hi ha alguns documents del segle XIV que ja tracten l'església de Santa Maria de Pinós com a santuari¹² depenent de Sant Pau de Pinós.

⁹ VV.AA. *Els castells catalans*. Edit. Rafael Dalmau. Barcelona, 1976. Volum V (pàg. 944-955).

¹⁰ MASRAMON I NOGUERA, Ramon. *El Lluçanès central. Història de la Baronia de Lluçà*. Ajunt. Prats de Lluçanès, 1990 (pàg. 239).

¹¹ VV.AA. *Catalunya romànica. El Berguedà*. Volum XII (pàg. 490).

¹² VIGUÉ, Jordi i BASTARDES, Albert. *Monuments de la Catalunya romànica. El Berguedà 1*, Artestudi Edicions, 1978 (pàg. 107).

Les poques notícies que tenim de Santa Maria de Pinós de tota aquella època s'acaben amb la desfeta demogràfica que va suposar, per a tot el país, l'epidèmia de la pesta bubònica, i fins a la petita revifalla econòmica tres-cents anys després no en tornem a tenir cap més informació.

Sortida d'una època de decadència (s. XVII)

Durant gran part del segle XVII, tot i que se suposa que la capella era el resguard d'una Mare de Déu venerada, les notícies que tenim a través de les visites pastorals ens parlen d'un edifici amb un manifest desordre i el bisbe es queixava reiteradament que els pagesos feien servir l'església per guardar-hi eines, blat i altres grans de les seves collites. En aquest sentit el 1626 es diu que, en el cobert o porxada que tenia l'església, s'hi havia deixat "*cànem amerat*"¹³ i a l'interior de l'església altres coses impròpies del lloc.

Aquesta situació es repetiria diverses vegades en anys successius, així entre els anys 1630 i 1640 el rector de Sant Pau de Pinós i els administradors de la capella, eren advertits repetidament que deixessin de fer servir l'església com a magatzem del "*blat i altres grans*"¹⁴. El bisbe els advertia que si els pagesos no treien les seves coses de l'església els hi embargarien la meitat d'aquestes pertinences, les vendrien i en destinarien el valor obtingut per l'obra de l'església, però malgrat això i les repetides amenaces de multes econòmiques i d'excomunió, tot sembla indicar que, ni els administradors ni els pagesos en feien gaire cas.

Aquesta situació ens fa pensar que l'activitat religiosa de la capella no deuria ser gaire reeixida; no es parla gens del culte, ni de celebracions concretes, més aviat i a través de les mateixes visites pastorals, es pot percebre una situació de recomposició de la capella en tots els sentits, tant pel que fa al culte i els ornaments litúrgics, com també del propi edifici. Tanmateix, aquestes mateixes notícies, ens permeten descobrir una mica millor algunes característiques i peculiaritats d'aquella petita església al llarg del segle XVII.

Com hem vist abans, l'any 1626 existia ja un porxo o cobert a la porta d'entrada, situats a la banda de migdia, al costat mateix d'on avui hi ha la sagristia i que encara podem percebre. Aquesta porxada deuria resguardar l'antiga porta d'entrada a l'església, que posteriorment es va cegar i traslladar a la façana de ponent, on és actualment.

Un altre element, que avui en dia es desconeix, és l'existència d'un antic cementiri o fossar, del qual el 1626 es deia que calia netejar de "*barders i altres rames*" i també adobar les seves parets de tanca de manera que el recinte sagrat quedés ben clos i els seus murs a una alçada suficient perquè "*els animals no pugin entrar en ell*"¹⁵. D'aquestes parets de tanca, avui no en queda cap indici i desconeixem el moment en el que es desmantellà i, amb el temps, el seu rastre va desaparèixer. No obstant, tenim el testimoni oral del masover del Mas Ginebret, que afirmava que tot traginant amb el tractor havia deixat al descobert unes sepultures a tocar de la paret de tramuntana de l'església. Probablement es tractaria d'enterraments medievals antropomòrfics. Sembla que s'hi va seguir enterrant fins ben entrat el segle XVIII.

Altres aspectes referents al manteniment i renovació de l'església es feien també imperatius durant aquests anys. El 1626 es parla del mal estat dels jous de les campanes i la necessitat de reparar-los per tal que poguessin batallar sense perill de caure. Dos anys després, el 1628, es demana que les "*portes de la capella estiguin amb la deguda decència*" i també que facin una ara per l'altar.¹⁶

¹³ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1626 (APPLI).

La paraula *amarat* l'hem d'entendre com *posar en remull*.

¹⁴ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Anys 1633, 1635, 1636 i 1639 (APPLI).

¹⁵ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1626 (APPLI).

¹⁶ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1628 (APPLI).

En un altre sentit, es fan esforços per organitzar l'economia, es demana als obrers que, a més de passar comptes amb el rector cada quatre anys¹⁷, posin a resguard els diners recollits pels bacins de l'obra de l'església i el de les ànimes del purgatori en "*una tancadura amb són pany i clau*"¹⁸. L'any 1638 es commina tots els parroquians que paguin els deutes que tenen adquirits amb la Capella de Nostra Senyora de Pinós.¹⁹

Ja a finals del segle XVII s'evidencien també els esforços per dignificar els elements destinats al culte, així mateix vers el 1686 s'ordena que col·loquin un "*santcrist sobre l'altar, comprin un missal, facin daurar el calze i la patena, una bolsa de corporals de catalufes*"²⁰ blanca i vermella i un manto blanc per Nostra Senyora"²¹. En la visita pastoral de l'any 1692, arran de totes aquestes millores, es mana al rector que "*prenga inventari*", la qual cosa evidencia l'embranchida que va agafant l'església de Nostra Senyora de Pinós i la devoció a la Mare de Déu.

L'esplendor del santuari (s. XVIII)

Tot sembla indicar que a principis del segle XVIII la capella hauria recuperat del tot el culte i, malgrat els moments de decadència, podem pensar que no s'hauria perdut la devoció cap a la Verge de Pinós. Ara, amb la implantació de l'esperit del Concili de Trento, tots els bisbes s'esmerçaven en divulgar la devoció vers la Mare de Déu i especialment en promocionar els santuaris marians. Alguns d'aquests santuaris s'havien erigit en època medieval i d'altres es crearen en època més moderna.

Imatge de la Mare de Déu amb el Nen, que surt en els goigs de Nostra Senyora de Pinós de l'any 1903. (Col·lecció de goigs d'Anna Maria Viñas).

Al Lluçanès i a prop seu, però amb influència sobre una bona part dels seus habitants, tenim els santuaris de Santa Maria dels Munts, Santa Maria de Salselles, Santa Maria de Lluçà, Santa Maria de la Quar, Santa Maria de la Guàrdia i Santa Maria de Pinós. Tot i que pels lluçanesos les dues patrones de la comarca són les Marededéus de Salselles i dels Munts, a on solien anar majoritàriament els seus fidels devots, no hem de descuidar també el santuari de Pinós, que tenia una especial influència per a tots els camperols que s'estenien per les valls de la riera de Merlès.

¹⁷ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1632 (APPLI).

¹⁸ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1626 (APPLI).

¹⁹ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1612-1685*. Any 1638 (APPLI).

²⁰ Catalufa: Teixit fi de seda o de llana atapeït i felpat (DCVB).

²¹ *Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1686-1884*. Any 1686 (AEV, Sant Martí de Merlès, H-1, 1686-1884).

Com ja hem dit, en aquesta època, tant l'antiga església parroquial de Sant Pau de Pinós com l'església de Nostra Senyora de Pinós, són sufragànies de la parroquial de Sant Martí de Merlès i és en aquest arxiu parroquial on hem de cercar la informació per anar confegint la història d'aquestes esglésies. És un arxiu ric en documents, amb consuetes i visites pastorals, que abasten un camp molt més ampli del que podem detallar en aquesta narració.

Ja a principis del segle XVIII i segurament de feia anys, sabem que en la capella de Nostra Senyora de Pinós se celebren especialment les festes dedicades a la Mare de Déu. En la consuetud de Sant Martí de Merlès de l'any 1701, s'expressen ben clarament les celebracions següents: L'Anunciació (25 de març), les misses dels Set Goigs (Últims d'abril i primers de maig. Es diuen en quatre dies seguits). La Nativitat de Maria (8 de setembre, quan també se celebra la Festa Major de Sant Pau de Pinós) i Concepció de Maria (8 de desembre).

Al costat d'aquestes festivitats, també tenim la festa del dia de Sant Marc, on es parla per primera vegada que en aquesta diada es fa una processó des de Sant Martí de Merlès a Nostra Senyora de Pinós. *"Les processons de les dos festes del Roser i Corpus se fan amb major volta, i la del dia de **Sant Marc** (25 d'abril) es va a Nostra Senyora de Pinós i parteix a punta de sol i allà se diu la missa i se canten los goig. En totes les processons portaran los obrers los gonfanons i lo Reveren la creu. En totes, excepte en la de Nostra Senyora de Pinós, se porta capa pluvial, la qual se porta també en les asperges en les festes anuals..."*²² A la mateixa consuetud també es diu que el dia 8 de setembre es fa *"missa cantada en Nostra Senyora de Pinós... Paga l'administració 20 sous"* amb què també queda constància que l'Aplec de Pinós, dia de la Festa Major de Sant Pau de Pinós, ja es feia el mateix dia que actualment.

Per anar seguint el fil de la història i veient el que ens expliquen els documents, observem que en les visites pastorals, a part de les festivitats ja esmentades, el bisbe continua manant una colla de requisits que queden escrits en tots aquests papers i que aquí detallem aquells que ens semblen més interessants.

La visita pastoral de l'any 1720 ens parla de *"les caritats que fan los devots cristians a l'administració de Nostra Senyora de Pinós... per això donem llicència i facultat al rector de la parròquia... exigir deu sous de caritat de missa."* L'any 1724 es diu que s'arregli la porta de l'església perquè no tanca bé. Els anys 1736 i 1741 es dona permís perquè els diners recaptats de Nostra Senyora de Pinós es facin servir per unes obres de Sant Pau de Pinós, atès que *"la capella de Nostra Senyora de Pinós ja està ben adornada."* L'any 1758 es fan misses de funerals i és crea un aniversari perpetu. Els anys 1760 i 1773 es tornen a utilitzar les recaptacions de Santa Maria de Pinós per engrandir la rectoria de Sant Pau de Pinós *"permetem que dels diners que hi ha en lo Arxiu, pertanyent a la Capella de Nostra Senyora de Pinós, se gasti tot lo que sia necessari per engrandir la sagristia de l'església sufragània, respecte de la pobresa d'aquesta."*²³

Temps de les grans reformes arquitectòniques (s. XIX)

Al llarg dels anys, tant l'interior com l'exterior de l'església ha experimentat fortes modificacions, com ja hem apuntat, i algunes tenen lloc al llarg del segle XIX, tal com ens explica mossèn Antoni Pladevall, com *"el tapiament de l'antic portal de migdia, la construcció d'un espaiós atri cobert al seu davant, que porta la data del 1803, la reconstrucció del campanaret d'espadanya al mur de ponent, el renovellament del portal de ponent, que té gravat a la llinda RT 1865, la renovació de la teulada apujada fins a l'altura del tester"*²⁴, algunes d'aquestes reformes, sobretot exteriors, encara avui es poden observar perfectament.

²² Consuetud de Sant Martí de Merlès, 1701 (AEV, St. Martí de Merlès, I-1, 1701).

²³ Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1686-1884. Anys 1720 a 1773 (AEV, St Martí de Merlès, H-1, 1686-1884).

²⁴ PLADEVALL, Antoni. *Monestirs, capelles i santuaris del bisbat de Vic*. Vic, 1998.

Santa Maria de Pinós o Ginebret, banda sud, on encara es pot veure la porta primitiva tapiada, al costat de la sagristia, i l'alçat de la teulada fins al tester (enciclopèdia.cat).

Segons una visita pastoral de l'any 1831, es diu que s'acabarà d'enrajolar el que falta del paviment. Uns anys més tard, a l'any 1865 es diu que l'església fou arrebossada, es reparà la teulada i es construí un altar senzill.²⁵ Tanmateix, com ja s'ha dit, els elements exteriors més característics de l'edificació a primera vista són els genuïns elements de tipologia romànica, com l'absis, les dues finestres de doble esqueixada i el pòrtic d'entrada. Sobre la façana principal destaca un campanar, de construcció més recent, substituint el d'espadanya i, a sota seu, hi ha un petit rosetó que substitueix les primitives finestres romàniques, ara tapiades. A l'interior la nau és coberta amb una volta de canó de mig punt, reforçada amb uns arcs torals, tot i que aquests elements han estat enguixats i decorats durant el segle XIX.

Al llarg de tot el segle XIX, les informacions que ens donen compte de la vida del santuari les podem continuar veient en les explicacions que tenim a les visites pastorals i a les consuetes. Es continuen celebrant les festes sota l'advocació de la Mare de Déu, es continuen celebrant les processons ja esmentades anteriorment. És interessant el que es diu en la visita pastoral de l'any 1869 *"En el Santuario de Ntra. Sra. de Pinós se quitaran las presentallas y ex-votos viejos y se añadirán al missal las missas que falten."*²⁶ Tot i que ja suposàvem que Nostra Senyora de Pinós feia les funcions de santuari, en aquest document queda confirmat amb les paraules del senyor bisbe. Com en qualsevol santuari, els fidels hi deixaven els seus records i agraïments en forma d'exvots i altres records o presentalles.

Pel que fa al dia de Sant Marc de l'any 1878, en una consueteta de Sant Pau de Pinós es diu que *"Se ha cantat ofici per haver pujat la processó de St. Martí de Merlès. Se ha marxat havent sortit el sol, cantant les lletanies del sant, després se ha dit lo rosari i havent passada la casa del Puig, se ha cantat el Regina celi a la Verge de Montserrat, a l'arribar a la Iglésia també se ha entonat el Regina celi a la Mare de Déu de Pinós."*²⁷ A la mateixa consueteta es parla sobre l'aplec de Pinós del dia 8 de setembre *"En est dia la missa matinal a Sant Pau, esto és, en la parroquial i la missa major que se ha cantat ofici en la capella de la Mare de Déu con és lo costum."* Sembla que aquest dia de la Festa Major i de l'aplec de Pinós, se celebrava la primera missa a la parroquial de Sant Pau, per després celebrar la missa cantada al santuari de Pinós.

²⁵ Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1686-1884. Any 1831 i 1865 (AEV, St Martí de Merlès, H-1, 1686-1884).

²⁶ Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1686-1884. Any 1869 (AEV, St Martí de Merlès, H-1, 1686-1884).

²⁷ Consueteta de Sant Pau de Pinós, 1877-1918. Any 1878 (AEV, St Pau de Pinós, I-1, 1877-1918).

Sobre l'aplec de Pinós, en una visita pastoral de l'any 1854 recollida per mossèn Antoni Pladevall, ens diu que *"urgeixen als obrers de Sant Pau que, per l'aplec, no es faci ball rodó sota pena de suspensió del culte."*²⁸ De com se celebrava la processó de Sant Marc i l'aplec de Pinós abans del 1928 no en sabem gran cosa, però gràcies a les dues boniques narracions escrites per Josep Maria Vilarmau i a les explicacions que ens han donat algunes persones que recorden perfectament com es vivien aquestes festivitats després de la guerra civil, ens poden ajudar a fer reviure aquells moments que van viure els nostres avantpassats.

Miquel Carbonell. *Músic amb cornamusa*, Molins de Rei, 1878. (Col·lecció Fundació de l'Orfeó Català).

Henry Meyer i Fortuné Méaulle, *Ball rodó*, finals del segle XIX. (Fragment de la litografia acolorida a la revista *La Farandole*, d'Andorra).

²⁸ PLADEVALL, Antoni. *Monestirs, capelles i santuaris del bisbat de Vic*. Vic, 1998.

La Mare de Déu de Pinós

La icona d'un santuari és la imatge que s'hi venera. La mateixa paraula *santuari* ja ens indica que és un lloc sagrat. A vegades aquesta edificació pot situar-se al costat d'un element natural (gruta, font, tossal, cim, etc.) i en un primer moment s'erigeix un altar i més tard la construcció d'un temple o d'una església.

L'essència principal del santuari és el fet d'haver-hi hagut una mena de revelació o experiència sagrada o que s'hagi construït en agraïment a Déu, a la Mare de Déu o a algun sant. Altres motius poden ser la presència de relíquies, d'imatges particularment venerades i que han esdevingut centre de devoció i de pelegrinatges.

En el cas del santuari de Nostra Senyora de Pinós, a diferència d'altres santuaris de la comarca, entenem que és fruit de la devoció popular a la Mare de Déu de Pinós i als favors que la Verge ha ofert a tota la gent de la contrada de Merlès i Pinós, tal com expressen els seus goigs. En un principi en agraïment a les malalties i pestes i més endavant, atès que és una zona rural, donant gràcies per les collites del camp.

Així com els santuaris de Salselles i la Quart, que segons explica la tradició i el que ens conta el P. Fr. Narcís Camós²⁹ l'any 1657, ens diu que en el primer cas fou gràcies a un bou que allunyant-se del ramat sempre anava a pasturar en un lloc on les herbes eren més generoses. El pastor va voler saber què hi havia en aquell indret i va trobar la imatge de la Maradédéu. Cas semblant va passar amb la imatge de la Quart, també gràcies a un bou que pasturava prop del lloc on es va trobar la imatge, dins d'una petita cova. Aquestes imatges, per a la gent de l'època i al llarg de tota la seva història, eren les que tenien "el poder de fer miracles", no podien ser substituïdes per altres de més modernes i millor tallades. Només aquelles eren les que transcendien a la divinitat.

Pel que fa a la primitiva imatge de la Mare de Déu de Pinós no en podem dir massa coses. Una petita notícia que tenim és gràcies a l'excursió que va fer un grup de persones del Centre Excursionista de Catalunya l'any 1904, que en una visita pel Lluçanès i arribant fins a Nostra Senyora de Pinós, fan referència, sobretot, a les característiques romàniques de l'absis i de la Mare de Déu i també a la gran alzina que hi havia al costat de la capella.

És interessant la descripció que en fa César August Torres en el butlletí del CEC "*Flanquejàrem la serra passant pel peu de pintoresques cases, el Puig, can Gervasi y can Miquel; guanyàrem la aresta principal de la serra de Pinós y ens dirigirem de dret al santuari del propi nom, situat al bell cim de la mateixa serra, tot de planer. Se'ns presentà la petita romànica Iglesia per l'indret de l'absis, festejat aquest per robusta alsina, d'ampla brancada y enlairada testa. Dit absis es semicircular y té en son coronament una ratlla de cimbres concèntriques, apoyades de tres en tres en aplanades y llises pilastres, formades en el mateix mur. Una forta gotallada, per sort de curta duració, ens feu refugiar en el temple. Té aquest un pintoresch atri a dues vessants, davant de sa portada; corona'l frontis un petit campanaret, a tall d'espadanya, ab una finestra a cada cara. L'interior, a volta de canó seguit, no ofereix particularitat. La Verge que's venera en l'altar major es d'estil barroch.*"³⁰

²⁹ CAMÓS, Narciso. *Jardín de María. Plantado en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1657 (pàg. 358 i 359, 458 i 459).

³⁰ TORRAS i FERRER, César August. *Excursió a les serres de Guardia y Pinós*. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. Any XIV, número 112, Barcelona, maig de 1904 (pàg. 133 a 149).

Santa Maria de Pinós, maig de 1904. Membres del CEC descansant de la seva excursió per la serra de Pinós. A l'atri de l'església hi podem veure a un pastor o pagès de la contrada portant manta i barretina (Arxiu CEC).

Sense destacar cap altra particularitat, ens deixen constància que la verge que es venera en l'altar és d'estil barroc. Aquesta imatge es va destruir per la guerra civil i, acabada la guerra, els propietaris del Puig, en companyia de tota la parròquia, van entronitzar la nova imatge.

De la història de la Mare de Déu de Pinós, si no hi ha noves dades, en sabem ben poca cosa. Ens podem preguntar si no podria ser fruit, a l'igual com tantes Marededéus trobades que celebren la seva festa el 8 de setembre, com a Pinós, que segons les llegendes populars, entre els segles XV-XVII, es diu que aquestes imatges s'havien amagat arran de la invasió musulmana o albigesa i que van ser trobades més tard entre prodigis per pastors o ermitans.

Els exvots i els goigs a llaor de Nostra Senyora de Pinós

Hi ha dos elements comuns que formen part de la vida d'un santuari i que els fidels ofereixen a la Mare de Déu o als sants: els goigs i els exvots. Els goigs són composicions poètiques de caràcter popular, acompanyades amb cànctics de lloança, amb la finalitat de donar gràcies pels béns rebuts o en petició de favors. Amb el temps, la seva lletra pot anar variant. En els cas de Nostra Senyora de Pinós, els primers goigs que en tenim constància són de quan el nostre santuari formava part de la parròquia de Sant Martí de Merlès. No posa cap data, però tenint en compte que els primers goigs són de l'època que l'església de Sant Pau de Pinós era sufragània de Sant Martí de Merlès, els hem de datar d'abans de l'any 1778, quan a partir d'aquesta data Sant Pau va tornar a ser parròquia.

Pel que diuen aquests primers goigs, entenem que anaven destinats a implorar els favors per no patir ni pestes ni malalties, ja que a l'última estrofa ens diu:

«Del home sou protectora
En tota calamitat,
Siau nostra intercessora,
Alcanseunos pietat;
Marlés y Pinós confiada
De Vos espera socors, etc.

TORNADA.

Puig esteu tant sublimada
En aquest poble piadós:
Siauli sempre advocada
Verge santa de Pinós.»

Capçalera dels goigs a llaor de Ntra. Sra. de Pinós, d'abans de 1778. (Col·lecció de goigs de l'arxiu d'Anna Maria Viñas, Prats de Lluçanès).

Amb la mateixa lletra que els anteriors, però ja essent parròquia l'església de Sant Pau de Pinós, veiem uns altres goigs editats per la impremta de la Viuda de R. Anglada, de Vic, de l'any 1903. Més recentment, ja ben entrants de ple en el segle XX, tenim una altra edició, amb algunes estrofes que han canviat les seves peticions, encaminades a les collites, als mals vents i tempestats i a on també s'hi recullen alguns noms de parròquies de les rodalies, però amb la mateixa tornada.

GOIGS EN LLAOR DE N.^{TRA} DONA DE PINÓS

QUE ES VENERA EN SON SANTUARI EN LA PARROQUIA DE
SANT PAU DE PINÓS

Reina del Cel coronada
per mans del Totpoderós;
Sigueu-nos sempre advocada
Verge Santa Pinós.

Sou Fillia de Déu el Pare
i Esposa de l'Esperit Sant.
Del Verb iet Home sou Mare
inacta i verge quedant;
sou la joia més precada
d'aquest poble pietós...

Verge que heu triat la Serra
de Pinós per habitat;
mirau genollat en terra
el poble que us vé a pregar;
escolteu a la fillada
de vostre Cor amorós...

Sou l'excelsa remeiera
de nostres enfermetats;
sou la sàvia consellera
en nostres dificultats;
mai cap gràcia ens ha negada
el vostre Cor bondadós...

Si us diem nostra Princesa
bé ho teniu ben merescut;
sempre porteu la mà estesa
per socórrer el desvalgut;
teniu tant dolça mirada
que captiveu tots els cors...

No és pas sol a vostres plantes
el fidel d'aquest tossal;
les vostres glòries són tantes
que atrauen tot el veral;
qui us ha vist una vegada
mai més s'oblida de Vós...

Visiten vostra capella
gent de Gayà i de Marlés
de Puigreig, de Gironella
i de Prats de Llusanès;
no hi ha poble a l'encontrada
que no us sigui fervorós...

Si de tots sou Mare pia
bé ho sereu dels Pinosencs
que us invoquen cada dia
com Benjamins morencs;

deslliureu-nos Verge amada
de tot pecat atrentós...

Accepteu nostres visites,
beneïu nostres sembrats,
allunyeu de les collites
els mals vents i tempestats;
quan els camps tinguin secada
doneu-nos un temps plujós...

De la pesta i de la guerra
lliureu el poble fidel;
sigueu de la nostre terra
l'estrella que ens guïi al Cel;
quan la mort sigui arribada
doneu-nos etern repòs...

TORNADA

Puis esteu tan sublimada
en aquest poble pietós;
Sigueu-nos sempre advocada
Verge Santa de Pinós.

Goigs en llaor de Nostra Dona de Pinós, parròquia de Sant Pau de Pinós, segle XX (Arxiu cal Miquel de Pinós).

«Visiten vostra capella
gent de Gaià i de Marlés
de Puigreig, de Gironella
i de Prats de Llusanès;
no hi ha poble a l'encontrada
que no us sigui fervorós...

Accepteu nostres visites,
beneïu nostres sembrats,
allunyeu de les collites
els mals vents i tempestats;
quan els camps tinguin secada
doneu-nos un temps plujós...»

En la consuetud de Sant Martí de Merlès de l'any 1701, com ja hem comentat, entre les diverses celebracions hi havia les misses dels Set Goigs de la Mare de Déu. En els punts 6 i 7 es diu "6- les tres misses matinals que solen dir-se dels Set goigs de Maria SS^a; acostumen dir-se cantades, i en estos dies, com també en les demás festes de Jesu-Christ, de Maria Santíssima i Apòstol, se treu la Vera Creu. 7- Las dites misses dels Set Goigs acostumen dir-se en los últims d'abril o principis de maig. Se diuen en quatre dies continus; los tres primeres missa matinal i major, tocant antes de quiscuna missa i també en la nit antecedent, les campanes a festa. En Pinós se diuen estas misses en la capella de Nostra Senyora i, unes i altres se amonesten en lo diumenge o festa antecedent."³¹

Antoni Llorens ens explica com el missal d'Urgell, de meitat del segle XVI, havia penetrat en la litúrgia aquella devoció a Maria "Són sobradament coneguts els bellíssims monuments literaris inspirats per la devoció als goigs de la Mare de Déu, que tanta difusió tingueren per tota Europa a l'Estat Mitjà, i els estudis sobre la influència d'aquesta literatura en els típics «goigs», que tan profundament han arrelat a Catalunya."³²

Pel que fa als exvots o presentalles, són objectes o records que els fidels ofereixen a una divinitat, com a ofrena votiva, en compliment d'una promesa. Aquest costum ja ve de molt antic, fins i tot en les civilitzacions prehistòriques. No hi ha cap novetat si diem que aquest antic costum va ser assumit pel cristianisme i fins els nostres dies.

El santuari de Nostra Senyora de Pinós ja n'esmenta aquest costum de força abans de l'any 1684 quan en aquella visita pastoral es diu que "se quitaran las presentallas y ex-votos viejos"³³ la qual cosa ens demostra que el santuari ja estava plenament consolidat i els seus fidels hi deixaven els exvots pel favors obrats gràcies a la intercessió de la Mare de Déu. Fa un centenar d'anys, segons el record d'algunes persones, pervivia la tradició de demanar per les parteres, perquè tinguessin un bon part i quan ja havien tingut la criatura hi dipositaven un record en agraïment a la Mare de Déu de Pinós.

Exvot de Sant Cristòfol de Borrassers, de finals del segle XIX.
L'any 1998 encara estava penjat a l'interior de l'església (foto Pere Mestre).

³¹ Consuetud de Sant Martí de Merlès, 1701 (AEV, St. Martí de Merlès, I-1, 1701).

³² LLORENS, Antoni. Els goigs de la Mare de Déu en l'antiga litúrgia catalana. Revista Anacleto Sacra Tarraconensia 28 (pàg. 127).

³³ Visites pastorals de Sant Martí de Merlès, 1686-1884. Any 1869 (AEV, St Martí de Merlès, H-1, 1686-1884).

Romiatge de Merlès a Pinós que es fa per la diada de Sant Marc³⁴

Poc més poc menys, devien ésser les sis hores del matí serè i fresquívol de la diada de Sant Marc, que sortíem de l'humil parroquial de Sant Martí de Merlès, resant devotament les lletanies dels Sants³⁵, en romiatge³⁶ anyal a la Verge de Pinós. L'astre rei no feia pas molt que ens guaitava zigzaguejar pels caminets fresats, que s'esmunyien resseguint margerades de camps sembrats, que ja començaven a espigar.

La creu parroquial³⁷, seguida dels ganfanons³⁸, que dansaven al ves de l'oreig matinal, obrien la devota professó de gent pagesa.

El bon rector, ja vellet, mossèn Josep, anava cantant a mitja veu la lletania i els fidels que el seguíem com la remada al pastor, anàvem responent l'etern ora pro nobis³⁹ que ja sabíem d'esma.

Alguna que altra velleta, lluint la clàssica caputxa negra⁴⁰, quedava a voltes reçagada⁴¹ i llavors el bon rector alentia quelcom son pas, boi fent⁴² un senyal als vaillets dels ganfanons, perquè s'aturessin i que més delitosos anaven una bona troçada⁴³ endavant.

Empreníem la serra de Pinós quan ja no ens quedava el més petit ora pro nobis per dir. Llavors marxàvem tots callats, més, poc a poquet, les converses anaven florint, ara amb un lleu murmur de temença i de respecte, més tard un bon xic més animades, en tan que mossèn Josep anava papallonejant⁴⁴ en el seu breviari⁴⁵. Era com un repòs en la pregària i com un al·licient per emprendre el costa amunt.

– Tafoi, tafoi, deia un jaio pas encara molt vell, ja vos dic jo que la pujada no enganya pas.

³⁴ VILARMAU, Josep M. *Rondalles i tradicions al Lluçanès* (DGCAC, Arxiu J.M. Vilarmau, Índex 4.5.1.50, caixa 420, sobre 5)

³⁵ Lletania.- Pregària consistent en una sèrie d'invocacions a la Mare de Déu, a Jesucrist o als Sants. Processons de rogativa. Lletanies majors: la processó que es fa el dia de Sant Marc. Lletanies menors: les que es fan els tres dies abans de l'Ascensió. (DCVB).

³⁶ Romiatge.- Peregrinació feta per vot o devoció a un santuari (DCVB).

³⁷ Creu parroquial.- S'entén creu processional, que és aquella que va posada a l'extrem d'un pal i es porta alçada a les processons. (DCVB).

³⁸ Ganfanó o gamfaró.- Estendard que en l'edat mitjana s'usava com a insígnia de guerra; més modernament, bandera que penja d'un pal travesser i que sol ésser la insígnia d'una confraria, gremi o altra corporació. "Totes les parròquies am lurs creus e ganfanons", doc. a. 1390 (Ardits, i, 3). "Dues banderes ganfanons de tela negra a on són pintades les armes de la passió", doc. a. 1436 (Miret Templers 569). "La processó isqué per lo portal major ab los gampharons", doc. a. 1564 (Correo Cat., 12 març 1924) (DCVB).

³⁹ Ora pro nobis.- Resa per nosaltres. Fórmula que es repeteix després de la invocació a la lletania dels sants (DCVB).

⁴⁰ Caputxa negra.- Peça de vestit consistent en un saquet obert per davant i per baix, de color blanc o negre, amb què les dones es cobreixen el cap, principalment per anar a l'església (o a les processons) (Berguedà, Plana de Vic, Solsona, Empordà) (DCVB).

⁴¹ Reçagada.- S'entén "endarrerida".

⁴² Boi fent.- S'entén "tot fent".

⁴³ Troçada.- S'entén "tros, trossàs".

⁴⁴ Papallonejant.- Sentir-se atret o mogut adés vers una cosa, adés vers una altra (DCVB).

⁴⁵ Breviari.- Llibre que conté totes les oracions que es diuen en les hores canòniques. "Un breviari dominical e senctoral", doc. a. 1436 (Miret Templers 570) (DCVB).

– Oh, responia un altre, i que el llumeneres⁴⁶ comença a apretar fort.

– Tanmateix a mossèn Josep no li falta pas delit⁴⁷.

– Guaiteu ... fins hi ve la vella de la Serra...

– Macatxum l'osca del fus⁴⁸ i que es deuen haver llevat dematí, aquella gent.

Entre el jovent, les converses que hi dominaven no tindrien pas aquest caire, a jutjar per les mirades endarrere que donaven a les mossotes. I aquestes, amb aire devot, per sota la caputxeta encara se'ls veia el mig somriure que no podien aturar...

Feia ja uns tres quarts d'hora que haviem sortit de Sant Martí. Encara ens en faltava quasi mitja per arribar al cim de la carena.

Aquest romiatge, que d'anys i panys els nostres avis ja devien fer, conten si ve de que alguna anyada, per aquells dies vigílies de Sant Marc, va abrigar a tota la Vall de Merlès alguna malúria com una allau de llagostes o bé cosa semblant, que donava bon compte dels blatars⁴⁹ i altres viandes.

Esgotats tots els remeis terrenals, tot el poble en massa, acudí al cel amb les seves pregàries i ben prompte, la plaga que tenia a tots els pagesos atuïts, desaparegué com per art d'encantament.

De llavors ençà, que en agraïment, el poble romeu⁵⁰ va amb professó de rogacions a la capelleta que té la Verge Maria en els cims de Pinós.

A mitja costa, per allà a Font Carosa⁵¹, mossèn Josep ens feia començar el Sant Rosari, i esfullant aquestes roses beneïdes acabàrem de fer la pujada.

A l'arribar al Collet de la Salve⁵² ja hi trobem els devots feligresos de Pinós, que presidits pel seu Rector qui porta la Vera Creu⁵³, ens donem tots plegats la benvinguda, i una volta junts, nostres veus agermanades, entonen aquest himne de celestial pregària a Maria.

⁴⁶ Llumeneres.- En sentit figurat s'entén el sol.

⁴⁷ Delit.- Vigor i plaer de l'esperit per a obrar. "Tirant... cavalcava un cavall sicilià, e ab lo delit que tenia anant saltant per lo camí és caygut en una gran céquia" Tirant, c. 221 (València, 1490) (DCVB).

⁴⁸ Macatxum l'osca del fus.- «La més mala osca és la del mateix fus»: significa que els contraris més perillosos solen ésser els de la mateixa professió o de la mateixa col·lectivitat. Aquí només s'informa que *osca del fus* era una expressió que anys enrere es feia servir (DCVB).

⁴⁹ Blatar o bladar.- Gran quantitat de blat, o extensió de terra sembrada de blat (DCVB).

⁵⁰ Romeu.- Peregrí, el qui va en romiatge a un santuari (DCVB).

⁵¹ Font Carosa.- Segons ens explica Josep Soler, de cal Font, de Sant Martí de Merlès, és a una mica més amunt de mig camí entre Sant Martí de Merlès i Santa Maria de Pinós.

⁵² Collet de la Salve.- Segons ens explica Josep Soler, de cal Font, de Sant Martí de Merlès, és just al cap de la carena, on hi ha l'encreuament de camins. – Allà ens hi trobàvem els que veníem de baix a Sant Martí, amb els que venien de Sant Pau de Pinós i de Sant Esteve de Vilaramó. Tots plegats, tant a l'anada com a l'acomiar-nos, cantàvem el Salve Regina, d'aquí el nom.

⁵³ Vera Creu (Veracreu).- La creu en què va ser crucificat Jesucrist. L'adoració de la Veracreu és una de les funcions litúrgiques de la setmana de Passió i del Divendres Sant (DCVB).

Ja som al cim. Des d'ací dalt obirem les gegantines penyes del vell Montserrat, Palau diví de la Princesa Catalana, i altra vegada nostres llavis s'amaren de dolcesa dient de nou el mateix càntic que darrerament havia ressonat pels aires d'aqueixos cims. És un espectacle ple de llum i de color, que somou les fibres més fondes de les entranyes. Les llàgrimes de l'emoció venen als ulls i moltes voltes es barregen amb les de les de la rosada caigudes en la nit serena.

Vista de la serra de Montserrat, des dels voltants de la casa del Puig, a prop de Nostra Senyora de Pinós (foto F. Xavier Cortada).

Tots junts fem via vers el santuari de Santa Maria de Pinós, que s'aixeca al bell cim de la carena vetllant per ses dues alzines, amigues seculares. És Santa Maria de Pinós, un exemplar romànic tot eixerit que fa bategar de devoció el cor d'aquell que de prop i de lluny l'obira. La porxada sembla feta per oferir un bon repòs al peregrí exilat que hi arriba amb un brotet d'esperança. La serra allargassada quasi de l'oest a l'est, sembla una fera monstruosa que, amansida, porta el niu d'amors setial de la Verge en el seu ample llom. Tot l'entorn la venera com a intercessora dels béns de son aimat Fill.

D'arribada ens consagrem tots a Ella, la salutem i li preguem que sigui el consol veritable de les nostres necessitats. La confiança en la pregària resplendeix en tots els rostres dels vells pagesos, així com

dels jovençans, guardats tots per l'escot⁵⁴ invulnerable d'una fe tradicional.

Acabat l'ofici religiós, tothom eixint de l'esglesiola, que raja com un rusc d'abelles, s'escampa pel pla donant compte ben aviat del recapte⁵⁵ de què anàvem previnguts.

Joia intensa floreix en tothom, com les primerenques flors ho fan en el prat esmaragdí⁵⁶ i la bella escampadissa de pagerols bellugueja amb delit. Les noies vestides de coloraines llampants, destaquen més intensament damunt la verda catifa primaveral. Sembla una diminuta constel·lació vivent, quina bellugadissa d'estels quiscun⁵⁷ en òrbites capritxoses, radiant sempre a l'esclat de l'alegria.

La petita cloca⁵⁸ ens crida a tots i la peregrinació se'n torna, si bé amb recança, emportant-se'n l'esperança encoratjadora. La de les bones collites, la pau en la família, i qui sap si les donzelles i jovencells la que ha de fer brotada en la primavera de llur vida.

Jo sóc restat una estona més en el bell cim. Sentia com un enyorament de marxar i he volgut amarar-me encara més de la llum i color de la serralada i de l'esguard blavenc de la Verge.

Josep Maria Vilarmau

⁵⁴ Escot.- "A escot, no hi ha res car": vol dir que una cosa a la qual contribueixen tots, no resulta difícil. També és la part que toca pagar a cadascuna de les persones que han fet una despesa en comú. "E qui en la dita pietança serà, haja a pagar son escot", doc. a. 1401 (Col. Bof. XLI) (DCVB).

⁵⁵ Recapte.- Les provisions o comestibles que es duen quan es va de camí, de viatge, a treballar a fora (Garrotxa, Lluçanès, Plana de Vic, Tortosa, Val., Pego, Eiv.) (DCVB).

⁵⁶ Esmaragdí.- S'entén maragda, mineral de color verd brillant.

⁵⁷ Quiscun.- Cascú, cascun o cadascú. "Scriure a moltes persones de quiscun stament", doc. a. 1461 (Col. Bof. xiv, 91) (DCVB).

⁵⁸ Cloca.- El cloquer és la part de dalt d'una torre o església a on es troben les campanes. Dit també del campanar. Aquí, en Vilarmau, la paraula cloca la fa servir per designar la campana més petita.

L'Aplec de Pinós⁵⁹

És un bell matí del dia vuit de setembre. L'esglesiola de Nostra Dona de Pinós, en un dels cims de la gegantina carena, vessa de perfums i de pregàries.

Hi sóc entrat al començament de la missa, que canta un esbart de pagesos amb la tradicional cantarella de les seves veus grosses i enrogallades. Fent-me lloc, poc a poquet, sóc arribat en un seient buit, des d'on sento les flaires de codony i de poma, que desprenen les robes de la multitud endiumenjada, guardades l'un any per l'altre en la caixa o l'armari de la cambra.

Tot el temple respira devoció i harmonia i els sants de l'altar sembla que somriuen i presenten els devots a la Verge, que apareix joiosa entremig de l'encens litúrgic que l'envolta com boirina celestial.

Las portes del santuari són obertes, els fidels gairebé no caben ni a la porxada, i per damunt de tots els caps plana el perfum de les flors boscanes, que arriba fins a prop de l'altar.

Al llevar Déu, la quietud és més fonda i l'Hòstia Immaculada va aixecant-se a poc a poc en mans del sacerdot, per damunt dels cors humils, com un Sol de puresa santa, que els omplena de gràcies i de dons. La campana xica ho diu pels entorns, amb sa veu prima, prima, que fendeix⁶⁰ l'espai, amb un crit de glòria al Fill de Déu baixat en l'Hòstia Consagrada.

Interior de l'església de Nostra Senyora de Pinós, amb l'actual imatge de la Mare de Déu.
(foto d'Antonio Mora Vergés, 2015. Web: Relats en Català, 15/04/2024)

⁵⁹ VILARMAU, Josep M. *Rondalles i tradicions al Lluçanès* (DGCAC, Arxiu J.M. Vilarmau, Índex 4.5.1.50, caixa 420, sobre 5).

⁶⁰ Fendir, fendeix.- El so de la campana trenca l'espai, s'escampa per l'espai (IEC).

La missa ja és finida i els cantadors de veus enrogollades, entonen els goigs que respon tot el poble. És la pregària de la multitud.

Els més frissats comencen de sortir i als pocs moments, tot el poble s'escampa per l'entorn de la capelleta, per dessota de les alzines gegantes que fa segles l'ull esguarden.

Els alirets⁶¹ del jovent s'enfilen per l'espai seré i les noies amb ses vestits de riques coloraines que el sol daura de plé, s'escampen com un vol de papallones.

La música els sorprèn a tots en mig dels seus esclats de vida i quelcom de dansa es veu bellugar pel planell.

Per les aubagues⁶² que fan vessant a la Vall de Merlés, s'hi obiren columnes de fum, senyal ben segur que l'arròs comença a trotxar⁶³ dintre les cassoles. Cap allí fem via i si des del Santuari sols es veien els senyals de vida, dintre l'aubaga, a l'entrar per entre la pineda, s'obiren grups i més grups, que per sota el fullam fan el seu dinar senzill i frugal. És la vida que omplena l'aubaga.

A les acaballes del nostre camperol refrigeri, la campana xica ja ens torna a cridar pel Sant Rosari, i vers l'esglesiola adrecem els nostres passos.

Feta la funció religiosa, a fora el jovent comença a dalir-se per la xerinxola i la gresca de les ballades. Les guitarres i els acords -que avui tant malament supleixen l'airós flabiol, que en altres temps devia refilar per ací dalt en aitals diades com un rossinyol perdut en la boscúria- ara comencen a deixar sentir ses veus de tripa i d'orgue espatllada.

Unes variants d'aquests balls exòtics, mal dibuixades pels peus dels balladors, són lo que avui criden l'atenció dels dansaires, si és que mereixen aquest nom els que eixos entortolligats moviments executen.

Ah si tornés el nostre Maragall!... Al tornar a dir allò de que: "La sardana és la dansa més bella de totes les danses que es fan i es desfan..." jo crec que la seva veu prendria els caires que tenien aquells bíblics profetes quan increpaven a les multituds depravades.

Cridaria encara més fort del que aquells van fer, perquè de tota la nostra terra el sentissin i a l'escoltar-lo una esgarripança de paüra

⁶¹ Alirets.- Esgarips, crits estridents (DCVB).

⁶² Aubaga.- Vessant ombriu que avui s'accepta com obaga, però abans hi havia diverses variants, depenent de les comarques: aubaga, ubaga (DCVB).

⁶³ Trotxar.- Bullir sorollosament (Ripollès, Ribes, Empordà, Lluçanès) (DCVB).

els recorregués tota la sang, a l'obirar la idolatria que es rendeix avui amb la dansa importada.

No em cap en la pensa com fins ací dalt, en mig dels boscos, en els cims de les serres, on l'aire és més pur i el cel més blau... com fins ací a l'entorn de la Verge de Pinós, és arribada aquesta idolatria.

Què més bell que els aplecs que es celebraven arreu de Catalunya en altres temps, on els pagesos i els boscarols, els senyors i els vassalls, es donaven les mans amb germanor i es veia créixer l'anella gran, soperba i rodona en senyal d'infini...

Més avui, fins ací a Pinós, la rauxa de fox-trots, one-steeps, tangos, i altres per l'estil, troben ressò en la joventut que floreix... ¡Quina joventut!... A l'obirar això, totes les belles esperances d'un esdevenir que el cor pot somniar, cauen eixalades fins a colgar-se sota terra.

Tota la tarda dura aquesta ballaruga, estranya i obstinada, fins que arriba la nit i els sorprèn a tots.

Lavors, en llargues fileres, s'escórrer la multitud pels divergents camins, altra volta vers les seves pagesies, vigilants per la lluna que bon tros amunt del blau cel els vigila amb el seu esguard maternal.

Josep Maria Vilarmau

Algunes apreciacions de les narracions de Vilarmau, entre la devoció i la tradició

Quan vam descobrir aquestes narracions, no vam dubtar ni un moment que un dia o altre les hauríem de publicar i comentar, per com Vilarmau descriu en elles les seves vivències. I ens sembla escaient de fer-ho ara que una colla d'amics de cases de pagès de l'entorn del santuari de Nostra Senyora de Pinós o Ginebret, pels volts del dia de Sant Marc, fa dos anys que celebren de nou un romiatge per demanar la pluja. Ben al contrari d'anys enrere, quan per espantar tempestes i pedregades hi havia la dita "*Sant Marc, Santa Creu, Santa Bàrbara no ens deixeu*", sempre fent el senyal de la creu.

Tenint en compte que aquests dos escrits formen part d'una colla de narracions que l'autor té recollides en un dels molts blocs al seu arxiu de DGCPAC (sense data), creiem que els va escriure a la segona meitat de la dècada dels anys 1920. I això ens ho fa pensar perquè en aquest plec titulat *Rondalles i tradicions al Lluçanès*, n'hi ha una amb el nom *La Verge de Lluçà*, que es va publicar l'any 1928 en un dels fascicles d'*Arxiu de tradicions populars*⁶⁴, dirigit per Valeri Serra i Boldú.

És l'època en què Vilarmau freqüenta el cercle d'amics poetes, folkloristes, historiadors, filòlegs, de la revista *Scriptorium*, de Ripoll (1923-1936). Allà Vilarmau hi col·labora amb poemes i articles diversos, sovint dedicats als paisatges pirinencs, capelles, marededéus i a la vida rural. Uns anys més tard (1931), publica el seu poemari *Núria*, i els amics d'*Scriptorium* comenten els seus poemes. Tots aquests il·lustres personatges són amants de les tradicions, grans patriotes i hereus de la Renaixença.

En un article d'aquesta revista, mossèn Pere Verdager, sobre *Núria*, ens diu que "*la poesia de Josep M. Vilarmau és lluminosa, colorida, fresca i sincera, ben filla d'un cor que sent amb efusió la Natura i li plau d'atansar-s'hi per a capir-ne més verament les meravelles i xuclar-ne a pler tot el possible encís.*"⁶⁵

Un dels poemes que formen part d'aquell llibre, és el titulat *Romiatge i pujant*⁶⁶:

... La tarda esdevinguda lluminosa
era la mort suau d'un dia clar.
Feia l'hora tan bella i tremolosa
que era un plaer ardent el caminar...

Sort n'hem tingut a Catalunya que a banda d'alguns esplèndids erudits literaris, hi hagi hagut altres personatges afeccionats al folklore i al recull dels costums populars, com els centres excursionistes, les revistes locals, els autodidactes, els rectors de moltes parròquies i grups com els de Ripoll i de l'*Scriptorium*.

És en aquest entorn, com a amant de les tradicions, de la natura, del món rural i d'una forta vida espiritual, només cal llegir el seu llibre *Holocaust* (1943), on hem d'estar atents per descobrir alguns trets que ens poden cridar l'atenció en les narracions *Romiatge de Merlès a Pinós que es fa per la diada de sant Marc* i *L'aplec de Pinós*. Què hi podem descobrir? Quina percepció té l'autor, d'aquestes dues vivències?

A la primera narració, pels qui no coneguim els termes de Merlès, Pinós o Vilaramó, hem de dir-los que són parròquies rurals, la major part són cases de pagès, sense un nucli agrupat, d'aquí

⁶⁴ SERRA i BOLDÚ, Valeri. *La Verge de Lluçà*. Arxiu de tradicions populars, fascicle II. Maig de 1928 (pàg. 84).

⁶⁵ VERDAGER, Pere. *Crítica literària*. «*Núria*» llibre de versos de Josep M. Vilarmau. Revista *Scriptorium*, 1931, número 105.

⁶⁶ VILARMAU, Josep M. *Núria*. Edicions Follet, Manresa, 1931 (pàg. 28).

que en Vilarmau destaquí el fet d'una *"devota processó de gent pagesa"*. L'autor vol veure en aquell seguici, format en part per homes que diàriament conreen els seus camps, el fet que de tant en tant tinguin un pensament per a la Mare de Déu, que està al cim de la carena, protegida pel santuari de Pinós.

També és interessant d'observar alguns dels mots que emprà l'autor, com *reçagada*, *llumaneres*, *osca del fus*, *tafoi*, *jaio*, *blatars*, *escot*, *recapte*, etc. que avui ja no es fan servir. Ens descriu aquella comitiva i els seus elements més singulars. El rector *"ja vellet"*, algunes *"velletes lluint la caputxa negra"* a l'igual que les més joves, encara donzelles, com consten en les partides de matrimonis, duen la caputxa de color blanc. La creu processional, els ganfanons, les pregàries, el breuari i lletanies.

Hi havia famílies que s'havien llevat molt dematí, ja que les seves masies estaven força allunyades de la parròquia de Sant Martí. Arribats a l'esplanada de l'església, era l'hora d'emprendre tots plegats, *"com la remada al pastor"*, el camí cap a Pinós. I alguns comentaris, *"que es deuen haver llevat dematí aquella gent"*, eren força naturals. L'autor tot s'ho mira amb ulls de poeta, però amb devoció i també hi participa activament.

Processó de Sant Marc a Santa Maria de Pinós, 1959 (Arxiu Municipal de Santa Maria de Merlès).

El camí, que nosaltres hem fet acompanyats per Josep Soler, de cal Font de Merlès, realment és costerut i s'ha de guanyar un desnivell d'uns centenars de metres. D'aquí que l'autor faci menció d'aquest fet en el diàleg d'alguns personatges. Enmig del camí, els de la zona encara identifiquen perfectament l'indret on es troba la font Carosa o el Collet de la Salve. En aquest últim lloc s'hi trobaven els veïns de les diferents parròquies i s'acostumava a cantar el *Salve Regina*, d'aquí el seu nom, arribant plegats al santuari de la Verge.

L'autor distingeix molt bé l'actitud pacient dels avis devots a la Mare de Déu i els costums que han vist a fer ja dels seus pares i avis, enfront del comportament una mica més alegroi del jovent *"a jutjar per les mirades endarrere que donaven a les mossotes"*.

Vilarmau també atribueix aquest romiatge, que se celebra des de fa molts anys, a *"alguna malúria com una allau de llagostes"* i, finalment, ja *"esgotats els remeis terrenals, tot el poble en massa acudí al cel amb les seves pregàries"*.

A l'entorn de l'església, avui ja no podem contemplar ni gaudir de l'ombra que aleshores oferien les dues alzines centenàries. Sí, però, que hi ha la porxada de l'entrada a l'església, també centenària. Un bon lloc pel descans del "peregrí", com diu l'autor. Aquesta esglesiola, segons els ulls d'en Vilarmau, "*fa bategar de devoció el cor d'aquell que de prop i de lluny l'obira*". Amb una vista que ens apropa a "*les gegantines penyes de Montserrat*".

Ja a dins el santuari "*ens consagrem tots a la Verge*", demanant-li amb confiança per les necessitats de tots els congregats. Això és el que veu l'autor "*en els rostres dels vells pagesos*". Ell, també com a devot de la Verge, què li deu demanar?

Fetes les ofrenes i segurament cantats els goigs de la Mare de Déu, tothom cap a fora, "*com un rusc d'abelles*", a punt d'assaborir el recapte preparat per a la ocasió. Fins que el rector, fent sonar la "*petita cloca*", ja avisa a tots els pelegrins pel camí de retorn, amb l'esperança que el Nostre Senyor i la Mare de Déu donin resposta a les rogatives per "*unes bones collites, la pau en la família i qui sap si les donzelles i jovencells...*" trobaran el company o la companya de viatge per a la seves vides.

Eduard Lebiezki, *El sermó*, 1880.

A la tornada es tornava a entonar el *Salve Regina* fins al Collet de la Salve, que era l'encreuament dels camins i d'allà tothom anava cap a la seva parròquia. En Josep M. Vilarmau es queda una estona més al bell cim, "*sentia un enyorament de marxar.*"

Processó el dia de Sant Marc, tornant de Nostra Senyora de Ginebret cap a Merlès, 1959 (Arxiu Municipal de Santa Maria de Merlès).

Pel que fa a l'Aplec de Pinós, també al redós del santuari de Nostra Senyora de Pinós o de Ginebret, s'hi celebra un festeig diferent. És la festa major de la parròquia de Sant Pau i també s'hi escauen uns actes ben populars. Hi ha una mica més d'alegria que en el romiatge anterior, però amb la mateixa devoció.

L'autor continua oferint-nos uns mots molt peculiars: *fendir, airets, trotxar*, etc. que ens continuen captivant. La festa també es desenvolupa des del matí fins a mitja tarda. El centre de l'acció, a primera hora del matí, es desenvolupa dins l'església "*que vessa de perfum i de pregàries*", a l'igual que els fidels, vells i joves, amb les robes que s'han posat per a la ocasió, amb "*flaires de codony i de poma*".

És una festa grossa, de les més lluïdes dins del calendari festiu del municipi, i l'autor vol fer constar el bon costum que tenen tots els fidels de mudar-se per aquella diada. La mateixa roba i vestits que potser es posaran molts d'ells per a les celebracions més importants de l'any.

En Vilarmau posa molt èmfasi en destacar tot allò que el captiva, dels moments que viu amb devoció i emoció en l'acte litúrgic. Enmig de la missa que ofereix el mossèn, hi acompanyen els cants de les veus "*grosses i enrogallades d'un esbart de pagesos*". Tothom s'hi congrega amb devoció i les imatges dels sants "*sembla que somriuen*" enmig de la boirina celestial de l'encens.

Per l'autor, un dels moments més importants d'aquella celebració és el de l'elevació de l'Hòstia Consagrada, "*Al llevar Déu, la quietud és més fonda*". Al final es canten els goigs, que és la pregària i cant on tots els fidels acompanyen amb les seves veus.

Benjamin Vautier, *Cantant a l'església*, 1858.

És l'hora de sortir cap a fora, a l'entorn de la capella i les alzines centenàries. El jovent és el grup que destaca més, potser el que es fa sentir més. Les noies tenen ganes de lluir els seus vestits "*de riques coloraines... com un vol de papallones*". Són imatges i sensacions que captiven Vilarmau i ho fa notar.

Josep Berga i Boix, *Aplec*, 1886.

En aquell moment, la música s'escampa pel planell i *"quelcom de dansa es veu bellugar"*. Però és l'hora de dinar i ja *"s'obiren columnes de fum, senyal ben segur que l'arròs comença a trotxar"*. Després del dinar *"la campana xica ja ens torna a cridar pel Sant Rosari"*.

Després d'aquesta funció religiosa, és l'hora del jovent. Escoltant la seva música i observant els balls que aquesta jovenalla executa amb formes contràries a la manera que dicta la tradició i, en part, la "moral", expressa la seva indignació *"Les guitarres i els acordions -que avui tant malament supleixen l'airós flabiol, que en altres temps devia refilar per ací dalt en aitals diades com un rossinyol perdut en la boscúria- ara comencen a deixar sentir ses veus de tripa i d'orgue espatllada."* Podem veure com la visió que té en Vilarmau dels "moderns" instruments no és el que més li agrada, almenys en actes i aplecs com el que se celebra a l'esplanada de Pinós.

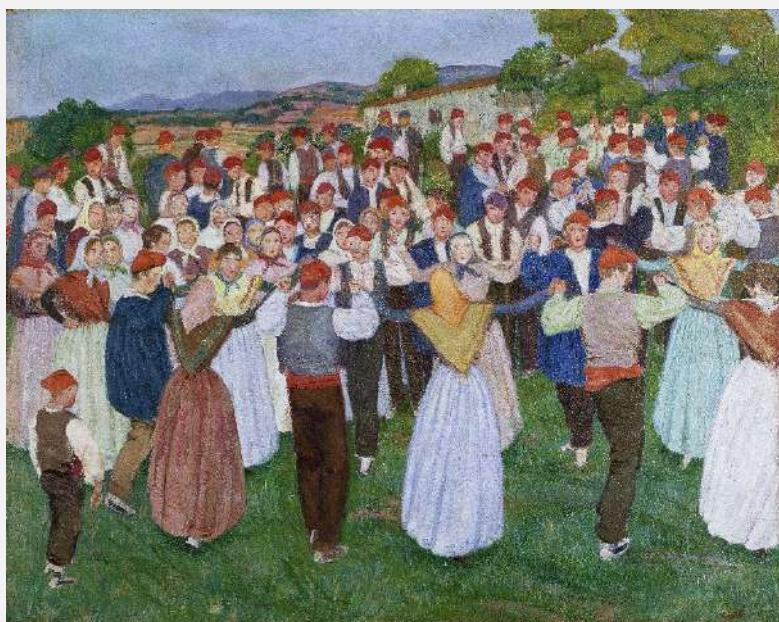

Rajola vuitcentista d'un flabiolaire.

Pel que fa a la "moral", ja molts anys abans (s. XVIII) se'n parla en les visites pastorals de diverses parròquies quan en les seves provisions es diu que per anar a missa o a romiatges, *"pel camí es barrejaven mossos i serventes, fet que podia comportar «complicacions» derivades*

d'aquest caminar en promiscuitat cap al temple més pròxim."⁶⁷ Aquesta alegria de viure per part del jovent, més que mals costums, també són ben presents en les escenes que observa en Vilarmau.

Sobre els balls que protagonitzen els fadrins i les donzelles, també hi està en contra, *"Unes variants de balls exòtics, mal dibuixades pels peus dels balladors, que són lo que avui criden l'atenció dels dansaires, si és que mereixen aquest nom els que eixos entortolligats moviments executen. Ah si tornés el nostre Maragall!..."*. Tots aquells moviments i passos són contraris el que ell havia vist i el que els seus avantpassats havien executat tota la vida i els defineix com una *"idolatria que es rendeix avui amb la dansa importada"*. I més, quan tot aquell bullici l'observa a tocar de casa seva, enmig de boscos i en els cims de les serres *"on l'aire és més pur i el cel més blau..."*, a prop de Nostra Senyora de Pinós.

Xavier Nogués, *Sardana*, 1907.

Ja feia anys que les orquestres, com les de Prats i altres poblacions de Catalunya, anaven per les festes majors dels pobles a tocar sardanes i balls d'envelat, però d'aquí a traslladar aquests nous balls als aplecs que se celebraven al costat d'un santuari, ja és massa agosarat. D'aquí les paraules de desengany i decepció de Vilarmau de cara a les noves generacions.

Al final, el folklorista del Lluçanès, ens manifesta ben clarament com veu aquella societat rural, de tants i tants anys enrere *"on els pagesos i els boscarols, els senyors i els vassalls, es donaven les mans amb germanor i es veia créixer l'anella gran, soperba i rodona en senyal d'infinít..."* Vilarmau, amb aquestes últimes paraules, a l'igual com els seus amics del cercle de Ripoll i de la revista *Scriptorium*, i molts d'altres, amants d'una manera de viure força conservadora, tenen una visió del món que es podria resumir amb allò de *"millor que no canviï gaire res, per conservar la pau i l'ordre."*

Xavier Roviró i Alemany, del Grup de Recerca Foklòrica d'Osona, un dels grups que més bé coneix l'obra de Vilarmau, ens diu *"En una quartilla esparsa dins dels materials folklòrics de Vilarmau hi té escrites una colla de frases sobre folklore, una d'elles diu: «Quina llàstima que el folklore no es recollís cinquanta anys endarrere. Quina puresa llavors! Avui tot mor ràpidament. Llavors no hi havia homes preparats que s'hi dediquessin. Pelai i Briz? Milà i Fontanals?...»*

⁶⁷ GARGANTÉ, Maria. *Santificaràs les festes*. Fragmenta Editorial, Barcelona, 2023 (pàg. 19).

Aquestes dures afirmacions segurament que les hagués matisat molt a l'hora de publicar-les i no tindrien aquesta contundència.”⁶⁸

Aquella pau i ordre de què eren partícips en Vilarmau i els seus amics, es van veure estroncats per la guerra civil. Si uns anys abans tots aquells estudiosos van fer una tasca ingent per recuperar el nostre patrimoni cultural i es planyien que no hi haguessin hagut altres persones abans que ells en pro d'aquests objectius, a partir del 1936 aquells reptes es van veure més afectats. El seu ressorgiment encara hauria d'esperar uns anys més.

Si al llarg dels segles XVII fins al XIX tant el romiatge com l'aplec de Nostra Senyora de Pinós eren multitudinaris, fins abans de la guerra, a partir dels anys 1940 i 1950 es van continuar celebrant, però si hem de posar un punt d'inflexió en la seva decadència, el podríem situar a primers dels anys 1960. De mica en mica es va anar perdent la devoció popular i les tradicions i l'esclat d'un “món nou” va engolir tot el que era “antic”.

Avui els canvis han esdevingut tan grans, que el nostre petit món ha estat absorbit per la cultura de la globalització. Com diu Maria Garganté *“Segons dades de la Generalitat del 2022, a Catalunya es comptabilitzen 7.291 llocs de culte distribuïts en 15 confessions diferents, que van des del catolicisme majoritari fins al taoisme, el sikhisme o la fe Bahá. Es tracta en tots els casos de confessions religioses productores d'identitat festiva.”*⁶⁹ Tanmateix, com diu la mateixa autora *“En un món global i de consciència gasosa necessitem referents que ens recordin qui som”*.

Ja sabem que la festa és un fet dinàmic, que està oberta als canvis. Si abans per santificar les festes el lloc habitual era dins l'església i també a fora la plaça de l'església, avui, que tot ha canviat, són molt ben vingudes aquesta mena de retorns al passat, com ho fan els veïns de Pinós i Gaià.

A petita escala és el que fan a la capital de la Toscana, quan per els segles XV i XVI, el dia de Reis hi havia grans desfilades florentines i que, després d'extingir-se, es van tornar a recuperar a finals del segle XX i avui és una diada participada per centenars de persones recorrent la ciutat des del palau Pitti fins al Duomo, on escenifiquen l'ofrena al Nen Jesús d'un pessebre vivent fet a la mateixa catedral.⁶⁹ Com a molts pobles de Catalunya que fa anys que conserven la tradició dels pessebres vivents de casa nostra.

Tanmateix, per continuar amb les nostres tradicions, convé conservar els espais i les edificacions. Per això és tant imperiosa, en el nostre cas, la necessitat de conservar l'església de Nostra Senyora de Pinós o de Ginebret, intentant posar remei a l'estat d'abandó que pateix actualment, amb la degradació de part de la teulada que toca al campanar. Només depèn de la voluntat de les persones i institucions.

Pere Mestre Boix i F. Xavier Cortada Jordà

Agraïments:

Josep Soler i Comellas, de cal Font, Santa Maria de Merlès, per les informacions i l'anada al camí que vam fer plegats des de Sant Martí de Merlès fins a Nostra Senyora de Pinós, recorrent el mateix trajecte que es feia en la processó de Sant Marc.

Montserrat Vall de Vilaramó i Rubí, de la Vall de Vilaramó, Gaià, per les seves explicacions.

⁶⁸ ROVIRÓ i ALEMANY, Xavier. *Vilarmau, folklorista i poeta dels Romeus de l'Esbart de Vic*, publicat a la revista AUSA (XVIII, 142, any 1999 (pàg. 305-320).

⁶⁹ GARGANTÉ, Maria. *Santificaràs les festes*. Fragmenta Editorial, Barcelona, 2023 (pàg. 74 i 75).

Arxiu i abreviatures:

AEV (Arxiu Episcopal de Vic, també ABEV Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic)

APPLI (Arxiu Parroquial de Prats de Lluçanès)

CEC (Centre Excursionista de Catalunya)

DCVB (Diccionari Català-Valencià-Balear)

DGCPAC (Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural)

IEC (Institut d'Estudis Catalans)